

Procedure

De Tweede Kamer heeft op 13 november 2025 gedebatteerd over de verkiezingsuitslag en het eindverslag van verkenner W. Koolmees. In dit debat is de motie Jetten ingediend en aangenomen (Kamerstukken II 2025-2026 36 848 Nr. 3). De voorzitter van de Tweede Kamer heeft diezelfde dag de heer G.J. Wijers en mij aangewezen als informateur.¹ De opdracht die wij hebben gekregen luidt:

- het opstellen van een inhoudelijke en ambitieuze agenda die antwoord geeft op de grote vraagstukken die bepalend zijn voor de toekomst van Nederland;
- het formuleren van uitgangspunten voor de vorming en samenstelling van en de samenwerking in een kabinet;
- daarbij in acht te nemen dat voor daadkrachtig bestuur het kabinet moet kunnen rekenen op voldoende steun in beide Kamers der Staten-Generaal;
- hierover uiterlijk 9 december verslag uit te brengen aan de Tweede Kamer.

Op vrijdag 14 november 2025 hebben de heer Wijers en ik gezamenlijk onze werkzaamheden geordend en geregeld. Op dezelfde dag, vrijdag 14 november, heeft de heer Wijers zich in verband met berichtgeving in de media genooddaakt gevoeld terug te treden. Ik ben op verzoek van de fractievoorzitter van D66 vervolgens alleen verder gegaan met de gegeven informatieopdracht. Ik heb er voor gekozen om eerst met de fractievoorzitters van D66 en CDA en hun secondanten² een gezamenlijke inhoudelijke en ambitieuze agenda op te stellen. Deze agenda is met mijn tussenverslag op 2 december 2025 aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstukken II 2025-2026 36 848 Nr. 16). Hiermee was het eerste deel van de opdracht afgerond.

Vanaf 3 december 2025 heb ik mij gewijd aan het tweede deel van de opdracht, het formuleren van uitgangspunten voor de vorming en samenstelling van en samenwerking in een kabinet en daarbij in acht te nemen dat voor daadkrachtig bestuur, een kabinet moet kunnen rekenen op voldoende steun in beide Kamers der Staten-Generaal. Over de uitvoering van dit tweede deel van mijn opdracht informeer ik u met dit eindverslag.

Op 3, 4, 5 en 8 december 2025 heb ik met alle fractievoorzitters verdiepende gesprekken gevoerd over de vraag of de agenda van D66 en CDA aanknopingspunten biedt voor samenwerking. Daarnaast heb ik bij die gelegenheden met ieder van hen gesproken over kabinetsvorming en -samenstelling, en over samenwerking van een toekomstig kabinet met beide Kamers.

1. Aanknopingspunten voor samenwerking aan de hand van de agenda

In de gespreksronde van 3 en 4 december gaven de voorzitters van de afzonderlijke fracties de volgende reacties.

De fractie van Volt zag in de agenda aanknopingspunten voor samenwerking. In beginsel is de fractie positief over de agenda, in het bijzonder de voorgestelde aanpak van de stikstofproblematiek en de ideeën over innovatie en R&D-beleid. Ten aanzien van klimaat, Europa en digitale zaken mist Volt ambitie. De fractie van Volt mist bijvoorbeeld een Europese klimaatvisie. Ook zouden de klimaatdoelen ambitieuzer moeten worden gesteld.

De SGP-fractie was in beginsel positief over een aantal onderdelen zoals defensie, wonen en economie, maar vreesde dat de stikstofplannen nu te weinig soelaas bieden voor boeren in de gebieden die nu het hardst getroffen worden. Voornemens tot verdere EU-integratie konden niet op steun van de SGP rekenen en de migratievoorstellen betekenen naar het oordeel van de SGP ten opzichte van de huidige voorstellen een stap achteruit. Tot slot had de SGP twijfels over de financiële haalbaarheid van de plannen. De SGP tekende verder aan dat standpunten op het terrein

¹ Op basis van artikel 11.1 van het Reglement van Orde.

² G. van den Brink en J.M. Paternotte

Eindverslag informateur

van medisch ethische onderwerpen en ten aanzien van de klassieke grondrechten, waaronder de onderwijsvrijheid, voor haar bepalend zijn voor haar eindoordeel.

De fractie van de SP heeft de grootste zorgen ten aanzien van de passages over het eigen risico en het basispakket voor de curatieve zorg, de ouderenzorg en de hervormingen in de sociale zekerheid. De SP is tegen bezuinigingen op de zorg en de sociale zekerheid. Voor het overige zal de SP-fractie voorstellen uit de agenda per geval op merites beoordelen.

De fractie van 50PLUS zag in beginsel in de inhoudelijke voorstellen van de agenda aanknopingspunten voor samenwerking. De partij heeft wel substantiële zorgen over de ouderenzorg en tekende bezwaar aan tegen mogelijke bezuinigingen op dit terrein. Hervormingen in de zorg zijn noodzakelijk om zorg beschikbaar te houden voor mensen maar niet als bezuinigingsmaatregel op korte termijn. Verder wees de fractie van 50PLUS op het belang van een hersteloperatie voor pensioenen. De uitgebleven indexatie van de afgelopen jaren moet worden ingehaald. Op het terrein van de AOW moet de koppeling met de loonontwikkeling blijven bestaan. De armoede onder ouderen is groot. Tevens wees de fractie op de noodzaak van investeringen in de justitiële keten.

De fractie van de ChristenUnie zag dat op de onderwerpen in de agenda nog verdere en moeilijkere keuzes nodig zijn. Bijvoorbeeld over de verhouding huurder-verhuurder, over meer risico nemen op het terrein van stikstof om vergunningverlening op gang te brengen en binnen drie jaar resultaat te kunnen laten zien. Verder ontbreken, begrijpelijkerwijs, zaken die ook van belang zijn: veiligheid en gevangeniswezen, immateriële zaken en de klassieke grondrechten over vrijheden. Ook zijn belangrijke keuzes op het terrein van de overheidsfinanciën nog niet gemaakt. Hier liggen grote uitdagingen die nu keuzes vergen zoals hervormingen van belastingen en toeslagen.

De fractie van DENK zag positieve elementen in de agenda op wonen en onderwijs, maar heeft zorgen over de inkomensverdeling, de aangekondigde maatregelen op het terrein van asiel en migratie die de rechten van vluchtelingen inperken en die leiden tot vergaande militarisering. In de agenda wordt een daadkrachtige agenda gericht op kansengelijkheid gemist, alsmede een rechtvaardig buitenlandbeleid met aandacht voor de rechten van Palestijnen. DENK toonde zich bereid constructief het gesprek aan te gaan, als tegemoet wordt gekomen aan hun zorgen en de ontbrekende onderwerpen.

De fractievoorzitter van de PvdD was in algemene zin positief over de intentie van de agenda om tot oplossingen van problemen te komen. Inhoudelijk zijn er wel verschillen tussen wat volgens de wetenschap nodig is voor de aanpak van problemen zoals klimaatverandering en natuur en wat door partijen aan maatregelen wordt voorgesteld in de agenda. Ook op het terrein van landbouw is een bredere aanpak nodig dan in de agenda beschreven. Voor de fractie van de PvdD is het cruciaal dat een nieuw kabinet binnen de grenzen van de rechtsstaat opereert en daar ook naar handelt. In beginsel is dan constructieve steun denkbaar mits voorstellen zijn gebaseerd op een heldere (wetenschappelijke) analyse van het probleem, met een samenwerkingsgerichte intentie en houding richting de Kamer als hoogste orgaan en zij binnen de grenzen van de rechtsstaat worden gerealiseerd. Bezuinigingen in de zorg zal de fractie van de PvdD niet steunen.

De fractie van FVD zag in de agenda een aantal positieve aanknopingspunten. Voorbeelden zijn de ambities voor deregulering van de woningmarkten inzetten op kernenergie. Op het terrein van bijvoorbeeld asiel en migratie, klimaat en stikstof, lastenverlichting en machtsoverdracht naar de EU ziet FVD te weinig verandering ten opzichte van het huidige beleid om positief te zijn. Ook benoemde FVD dat er op basis van de verkiezingsprogramma's geen meerderheid is in de Tweede Kamer voor de afschaffing van de hypotheekrenteaftrek. De fractie van FVD merkte daarop op dat het proces voor het opstellen van deze agenda en ook het vervolg hierop geen recht doet aan de wensen van de kiezer.

Eindverslag informateur

De fractie van de BBB herkende in de gepresenteerde agenda veel elementen die ook al onderdeel zijn van het beleid van het huidige kabinet. Dat geldt vooral bij wonen en asiel, waarbij bij asiel de strafbaarstelling van illegaliteit wordt gemist. Ook op het gebied van landbouw en natuur wordt veel van het al ingezette beleid overgenomen. BBB vat het vrijwel geheel overnemen van bovenstaand beleid dan ook op als een compliment voor het werk dat door de huidige demissionaire bewindsploeg is verzet. De fractie van de BBB kan zich echter niet vinden in de mogelijk gedwongen krimp van de veestapel en gedwongen onteigening van boeren op basis van stikstofbeleid; dat levert geen significante stikstofreductie op, gaat natuurherstel niet helpen, maar zorgt er wel voor dat je mensen dreigt hun levenswerk en hun leven af te pakken. Bovendien leidt het vele uitkopen van boeren tot verpaupering van het landelijk gebied, geeft het verlies aan werkgelegenheid, tast het de leefbaarheid van dorpen aan (vershraling van voorzieningen) en komt het landschapsbeheer onder druk en brengt de voedselzekerheid in gevaar. Dit deel van de agenda zal de fractie van de BBB niet steunen. BBB geeft ook aan tegen rekeningrijden en het morrelen aan de hypotheekrenteaftrek te zijn. Op andere onderdelen zal BBB zich in de basis constructief opstellen en voorstellen beoordelen op inhoud.

De fractie van JA21 beoordeelde de agenda als een stuk van het politieke midden, zoals verwacht mag worden van de fracties van D66 en het CDA. Om tot een breder gedragen agenda te komen zal de agenda op een aantal onderdelen naar 'rechts' moeten opschuiven. De fractie van JA21 mist vooral op het beleidsterrein van asiel en migratie stringente maatregelen.

De fractie van GL-PvdA zag in de agenda veel aanknopingspunten om verder te praten. Wel zou het beleid van een volgend kabinet uiteindelijk groener en socialer moeten zijn. Meer specifieke punten kunnen bij onderhandelingen aan de orde komen.

Voor de VVD-fractie is de agenda op onderdelen interessant en een goede uitnodiging om verder te praten. De centrale vraag van de fractie bij het stuk is hoe één en ander wordt betaald. Het stuk biedt een goede basis hierover te spreken. Voor de VVD is de vormgeving van hervormingen essentieel. Deze zijn volgens deze fractie om inhoudelijke redenen van belang, ook los van de budgettaire noodzaak.

De fractievoorzitter van de PVV zag op basis van de agenda van D66 en het CDA geen inhoudelijke aanknopingspunten. De PVV vindt de agenda een verschrikkelijk stuk. De fractie duidde de voorstellen in de agenda als de afbraak van Nederland. Zo worden volgens de PVV de verkeerde keuzes gemaakt op het terrein van asiel en migratie, omdat een asielstop uitblijft en de spreidingswet in stand blijft. Ook wordt op de verkeerde onderwerpen bezuinigd zoals zorg en sociale zekerheid en wordt het geld aan verkeerde zaken besteed zoals asielopvang en ontwikkelingssamenwerking. De fractievoorzitter van de PVV heeft mij laten weten dat hij op basis van de agenda van D66 en het CDA geen enkele aanleiding ziet om daaraan mee te werken in welke vorm dan ook, maar de PVV zal altijd ingaan op een uitnodiging om verder te praten om te komen tot een kabinet op basis van een beter ander stuk en betreuren het zeer te worden uitgesloten als grote partij met 26 zetels.

2. Het formuleren van uitgangspunten voor de vorming en samenstelling van en de samenwerking in een kabinet

Voor de fractie van D66 gold onverkort dat zij een voorkeur heeft voor een coalitie van D66, GL-PvdA, CDA en VVD. Indien die combinatie niet mogelijk is heeft een minderheidscoalitie van D66, CDA en VVD haar voorkeur. De combinatie van D66, VVD, CDA en JA21 heeft niet de voorkeur omdat ook deze in de Tweede noch Eerste Kamer over een meerderheid kan beschikken en minder makkelijk tot wisselende meerderheden rechts en links zal komen. Samenwerking met twee partijen ter rechterzijde acht de fractie van D66 voorts minder logisch.

De fractie van de PVV zag in de agenda geen aanknopingspunten voor samenwerking. Naar het oordeel van de PVV moet op basis van de voorliggende agenda geen kabinet tot stand komen.

Eindverslag informateur

De VVD-fractie heeft het eerdere standpunt herhaald, dat samenwerking in een coalitie met GL-PvdA blijft uitgesloten. Dit standpunt is in de huidige politieke verhoudingen een gegeven, aldus de VVD-fractie. Voorts houdt de VVD de voorkeur voor een coalitie van D66, VVD, CDA en JA21 met desgewenst een vijfde partij. Zij verwacht dat in een coalitie een goede samenwerking tussen deze partijen mogelijk is, met name in verband met de noodzakelijke afspraken over hervormingen en financieel beleid. Tegelijkertijd beseft de VVD dat gegeven de samenstelling van de Tweede en Eerste Kamer op sommige onderwerpen een vorm van parlementaire samenwerking met ook GL-PvdA nodig kan zijn. De VVD heeft er geen bezwaar tegen als in deze fase zou worden besloten dat D66 en CDA onderhandelingen voeren met GL-PvdA en/of JA21 zonder de VVD.

De fractie van GL-PvdA meldde een voorkeur te houden voor de vorming van een kabinet van vier partijen met de grootst mogelijke meerderheid, in verband met de complexe opgaven en grote hervormingen waar het kabinet mee aan de slag moet. De fractie van GL-PvdA heeft een eerste voorkeur voor de combinatie van D66, VVD, GL-PvdA en CDA. Deze coalitie zou ruime steun hebben in de Tweede Kamer en in staat zijn tot een vruchtbare samenwerking met de Eerste Kamer. Een meerderheidscoalitie zonder GL-PvdA is ook denkbaar. Bij een minderheidskabinet met de VVD waar blokkades worden beloond liggen afspraken over structurele samenwerking niet voor de hand. GL-PvdA zal in dit geval de beleidsvoornemens van een kabinet op afzonderlijke merites beoordelen. De fractie van GL-PvdA sprak zich uit tegen een minderheidskabinet, gezien de hierboven genoemde opgaven en hervormingen. Tegenover een minderheidscoalitie van D66, VVD, CDA zal GL-PvdA oppositie voeren langs de lijnen van haar verkiezingsprogramma. Een minderheidscoalitie van D66, GL-PvdA en CDA acht GL-PvdA om hiervoor genoemde reden evenmin wenselijk. De fractie van GL-PvdA sloot onderhandelingen met geen van de vijf partijen met wie ze op het laatst om tafel zaten uit.

Het CDA meldde zijn voorkeur te houden voor een meerderheidscoalitie van een combinatie die tot stand komt vanuit D66, VVD, GL-PvdA, CDA en JA21. Daarbij sluit zij geen van de mogelijke combinaties uit. Ook een minderheidscoalitie van D66, CDA en VVD of van D66, GL-PvdA en CDA sluit het CDA niet uit.

De fractie van JA21 meldde klaar te staan om onderhandelingen te voeren over deelname aan een coalitie met D66, VVD en CDA. De fractie van JA21 merkte voorts op niet geneigd te zijn tot een minderheidscoalitie en niet bereid te zijn tot een vorm van structurele steun aan een minderheidscoalitie. De fractie van JA21 acht de kans op het bereiken van inhoudelijke overeenstemming in een coalitie met GL/PvdA zeer klein. Bovendien stelde de fractie van JA21 zich op het standpunt dat zij niet toetreedt tot een coalitie waaraan de VVD niet deelneemt. Aangezien de fractie van de VVD samenwerking met de fractie van GL/PvdA in een coalitie blokkeert is ook coalitievorming tussen GL-PvdA en JA21 thans niet mogelijk, aldus JA21.

Voor de fracties van FVD, BBB, CU, PvdD, SGP en Volt gold dat zij in beginsel op onderdelen wel aanknopingspunten zagen voor samenwerking met een kabinet dat aan de slag gaat op basis van de voorliggende agenda, maar dat deze fracties om verschillende redenen niet willen toetreden tot een coalitie en kabinet. Geen van deze fracties was bereid afspraken te maken over de voorwaarden voor een vorm van structurele steun aan een kabinet. Zij zullen voorstellen in beginsel steeds op merites beoordelen. Dat geldt ook voor de situatie waarin de fracties van D66 en CDA met een andere partij een minderheidskabinet zouden vormen. Voor de SP gold dat zij altijd goede voorstellen zullen steunen maar dat de SP scherpe oppositie zal voeren tegen afbraak en bezuinigingspolitiek want deze bezuinigingen op zorg en sociale zekerheid ziet de SP terug in de agenda. Voor de fractie van DENK geldt dat zij bereid is gesprekken aan te gaan over coalitievorming mits wordt voldaan de voorwaarden die zij in het gesprek met verkenner Koolmees naar voren heeft gebracht. Het vertrekpunt daarbij is dat voor DENK eerst de vraag voorop staat of haar inhoudelijke zorgen en wensen serieus worden genomen. Alleen de fractie van 50plus heeft niet uitgesloten tot een vorm van gestructureerde samenwerking met een coalitie te kunnen komen.

Eindverslag informateur

Samenvattend: uit de gespreksronde op 3 en 4 december 2025 is gebleken dat de fracties van VVD, GL-PvdA, en JA21 in de door D66 en CDA opgestelde agenda voldoende aanknopingspunten zien om verder te spreken over toetreding tot een coalitie. Alleen de PVV heeft aangegeven niet op basis van deze agenda verder te willen praten over de vorming van een kabinet. De fracties van FVD, BBB, CU, PvdD, SGP en Volt zien op onderdelen aanknopingspunten voor samenwerking, maar niet voor meer structurele afspraken vooraf. De fractie van 50PLUS is eventueel wel bereid tot het maken van meer structurele afspraken vooraf. Deze ronde gaf mij, zoals eerder gezegd, niet voldoende zekerheid van voldoende steun in beide Kamers.

Naar aanleiding van deze gespreksronde heb ik geoordeeld dat een coalitie zou moeten bestaan uit ten minste een deel van de vijf partijen D66, VVD, GL-PvdA, CDA en JA21. Deze vijf fracties verschillen echter van mening over de vraag welke van deze vijf partijen onderdeel zouden moeten uitmaken van een coalitie voor de vorming van een kabinet. De VVD heeft al voor de verkiezingen GL-PvdA uitgesloten. Deze uitsluiting maakt het onmogelijk om tot een meerderheidskabinet met vier partijen te komen. Het feit dat zowel de fractie van GL-PvdA als de VVD de agenda van D66 en CDA inhoudelijk als een goede basis voor onderhandelingen beschouwen heeft in de positie van de VVD geen verandering kunnen brengen. Daarom heeft GL-PvdA aangegeven vanuit het eigen verkiezingsprogramma oppositie te zullen voeren en geen (structurele) afspraken te willen maken met een kabinet waarin naast D66 en het CDA ook de VVD zit. D66 behield de voorkeur voor de (geblokkeerde) meerderheidsvariant van D66, VVD, GL-PvdA en CDA. Een kabinet bestaande uit VVD, CDA en JA21 heeft niet de voorkeur en vindt D66 ook minder logisch. D66 is wel bereid vanuit een coalitie bestaande uit D66, VVD en CDA afspraken te maken over samenwerking met andere partijen. Op haar beurt gaf JA21 aan, dat wanneer een coalitie zou worden gevormd met D66, VVD en CDA maar zonder JA21, deze partij daarover wil nadenken.

Om meer helderheid te krijgen over de onderlinge posities heb ik deze vijf fracties op 5 december 2025 uitgenodigd om onder mijn voorzitterschap de mogelijke combinaties en samenwerkingsvormen gezamenlijk door te spreken en elkaar op opvattingen over en weer te kunnen bevragen. Na een inleidende ronde heb ik de fracties het gesprek onderling laten voortzetten over de vraag welke vervolgstap na deze informatieronde aangewezen was. Ik heb de fracties gevraagd om in het weekend onderling contact te houden, zodat na het weekend vanuit deze partijen duidelijkheid zou ontstaan over de vervolgstappen in de formatie.

Op 5 december 2025 heb ik een gesprek gevoerd met de fractievoorzitters van D66, VVD, GL-PvdA, CDA en JA21 over de samenstelling en vorming van een kabinet. De op een na grootste fractie, de PVV, heb ik niet voor dit gesprek uitgenodigd, omdat deze fractie als enige geen inhoudelijke aanknopingspunten zag bij de agenda van D66 en het CDA. De PVV kwalificeerde de agenda als 'verschrikkelijk' en als 'de afbraak van Nederland'. In dit gesprek heb ik met de vijf fractievoorzitters de mogelijkheden voor verschillende samenstellingen van coalities nagelopen. De fractievoorzitter van D66 heeft in dit gesprek de bereidheid getoond om met vijf fracties gezamenlijk om tafel te gaan. Deze bespreking vond plaats in een goede sfeer maar leidde nog niet tot overeenstemming. De conclusie was dat de standpunten niet veranderd waren en er dus nog steeds geen meerderheids- of minderheidscoalitie mogelijk was die op voldoende steun in beide Kamers kon rekenen. Ik heb de fracties daarom verzocht om het weekend van 6 en 7 december te gebruiken voor onderlinge overleggen.

Op maandag 8 december 2025 hebben de fractievoorzitters van D66, VVD, CDA mij laten weten in een volgende fase van de formatie gezamenlijk te willen spreken over de vorming van een kabinet, waarbij de modaliteiten voor samenwerking met andere partijen nader zou moeten worden onderzocht. Ik heb daarna individueel gesproken met de fractievoorzitters van GL-PvdA en JA21.

Duidelijk is dus geworden dat D66, VVD en CDA in beginsel positief tegenover deelname aan een coalitie van in ieder geval deze drie partijen, waarbij de samenwerking met andere partijen noodzakelijk is. Daarmee kom ik bij het laatste onderdeel van mijn opdracht namelijk de samenwerking van een toekomstig kabinet met beide Kamers.

3. Voldoende steun in beide Kamers der Staten-Generaal

Maatregelen zoals ook opgenomen in de gezamenlijke agenda van D66 en CDA, vergen wetgeving en dus een meerderheid in zowel Tweede als Eerste Kamer. Voor deze voornemens zijn gelet op de reacties van veel partijen dergelijke meerderheden denkbaar maar niet gegeven. Het is noodzakelijk om te onderzoeken op welke wijze bredere steun kan worden gevonden. De daarvoor nodige samenwerking tussen partijen kan verschillende vormen krijgen.

Dergelijke steun kan ook steeds opnieuw gezocht worden bij ieder individueel voorstel. Dit is riskant, zeker omdat de ervaring leert dat steun voor hogere uitgaven eenvoudiger wordt gevonden dan steun voor dekking daarvan. Gelet op de uitdagende financiële situatie, mede in relatie tot de breed gesteunde uitgavenstijgingen voor internationale veiligheid, moeten structurele afspraken met andere partijen over ten minste de financiën de voorkeur hebben.

Denkbaar is ook vóór de totstandkoming van een coalitieakkoord meer omvattende afspraken te maken met een of meerdere partijen ter linker- of rechterzijde van de beoogde coalitie om vooraf zekerheid te krijgen over steun voor (verschillende onderdelen van) het coalitieakkoord.

Op grond van de gevoerde gesprekken is het op dit moment niet mogelijk te adviseren welke vorm van samenwerking met D66, VVD en CDA aangewezen is. Daarmee wordt het verwerven van steun voor een mogelijke toekomstige coalitie waarvan ten minste D66, VVD en CDA deel uit kunnen maken een essentieel onderdeel van een vervolgstap.

4. Advies

Op grond van het voorgaande adviseer ik om:

1. de fracties van D66, VVD en CDA mede op basis van de op 2 december gepresenteerde agenda een akkoord voor te laten bereiden waarop een stabiel kabinet kan worden geformeerd;
2. in de aankomende periode overleg te voeren met andere fracties gericht op samenwerking in de Tweede en Eerste Kamer in de vorm van (deel)afspraken dan wel door deelname aan een (meerderheids)kabinet;
3. hiervoor een door de grootste fractie voorgestelde informateur aan te wijzen.

5. Tot slot

Bij de opstelling van de agenda van D66 en CDA is een aantal deskundigen, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en ambtenaren gehoord. In een aantal gevallen hebben zij de onderhandelaars ook desgevraagd van schriftelijke informatie voorzien. Ik adviseer die schriftelijke informatie nadrukkelijk bij de vervolgfase te betrekken. Een ambitieuze agenda kan alleen worden uitgevoerd in samenwerking met de uitvoerders daarvan. De afgelopen jaren heeft het hier nogal eens aan ontbroken. Denk aan de voortdurende druk op de Belastingdienst bij de uitvoering van steeds wisselende politieke wensen. Wat kán moet weer de begrenzing zijn van wat de politiek wil. De overheid gaat gebukt onder steeds ingewikkelder cycli van wetgeving, uitvoering, verantwoording en controle. Steeds ingewikkelder regelgeving en steeds striktere regels leiden tot verkramping in de uitvoering. Dit geldt overigens bij de overheid net zo goed als in het bedrijfsleven. De bij dit verslag meegestuurde brief van het netwerk van publieke dienstverleners van 21 november 2025 en de beantwoording van vragen over de regelgeving die een onevenredig beslag leggen op de capaciteit geven hier inzicht in. Een efficiëntere overheid en betere dienstverlening beginnen bij regelgeving die rekening houdt met de praktijk van de uitvoering.

Met de aanbieding van dit verslag met bijlagen beschouw ik mijn opdracht als uitgevoerd. Ik blijf beschikbaar om het debat waarvoor dit verslag is opgesteld bij te wonen en de leden van de Tweede Kamer dan desgevraagd over mijn verslag inlichtingen te verstrekken.